

Rus Şarkiyatçılığı Bağlamında Afganistan Tarihinin Değerlendirilmesi

Evaluation Of Afghanistan History In The Context Of Russian Orientalism

Arif AKBAŞ*

* Sivas, Türkiye.

Orcid id: 0000-0002-8480-4350

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Arif Akbaş, Sivas Cumhuriyet

Üniversitesi, Yıldızeli MYO,

Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü,

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı

E-posta / E-mail:

arifakbas@yahoo.com

Geliş Tarihi / Recived Date:

31 Mayıs 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

3 Ekim 2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Citation:

Arif Akbaş, "Rus Şarkiyatçılığı Bağlamında

Afganistan Tarihinin Değerlendirilmesi",

Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt 135, Sayı

266, İstanbul 2023, s. 43-64*.

doi: 10.55773/tda.1307727

Öz

Asya'daki merkezi konumu nedeniyle eski bir ticaret ve göç merkezi olan Afganistan ya da bazı eski kaynaklarda Baktriya diye de anılır, Kuhistan (Sistan ve Belucistan) [İran, Pakistan ve Afganistan arasındaki bölge] diye adlandırılan kısmı saymazsak; Kâbil, Herat, Gazne, Kandehar, Mezar-ı Şerif, Belh, Host, Pul-i Humri, Celalabad, Kunduz vb. şehirlerin yer aldığı tarihi İpek Yolu güzergâhında bulunan oldukça önemli bir bölgedir. Diğer yandan Türkistan (Orta Asya), Hindistan, Çin (Vahan Koridoru ile) ve Orta Doğu gibi bölgelerin tam ortasında kilit bir konumda bulunarak, anâsır-ı erbaa gibi dört medeniyetin yeryüzü üzerinde kesiştiği bu topraklar; geçmişte ve günümüzde büyük devletlerin her daim dikkatini çekmiş; bu coğrafyayı şekillendiren güçlerin ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Sosyolog İbn-i Haldun'un deyişiyle: "Coğrafya bir kaderdir."¹ Büyük devletlerce kaderine terk edilmiş Afganistan'ın, amansız Hindukuş ve Pamir dağlarında fırtınaların azalmadığı gibi kaderinde savaşlar da eksik olmamıştır. Bu makalede yıkılmaya yüz tutmuş Afganistan'ın Rus şarkiyatçılığı bağlamında tarihi Weberci verstehende/ yorumlama yöntemiyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Rusya, Türkistan, Şarkiyatçılık, Afgan Tarihi.

Abstract

Afghanistan, an old trade and migration center due to its central location in Asia, or it is also called Bactria in some ancient sources, not counting the part called Kuhistan (Sistan and Balochistan) [the region between Iran, Pakistan and Afghanistan]; Kabul, Herat, Ghazni, Kandahar, Mazar-i-Sharif, Belh, Host, Pul-i Humri, Jalalabad, Kunduz etc. It is a very important region located on the historical Silk Road route where the cities are located. On the other hand, these lands, which are in a key position in the middle of regions such as Turkestan (Central Asia), India, China (with the Vahan Corridor) and the Middle East, where four

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

¹ Tanpınar, Ahmet Hamdi; Emil, Birol, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1966, s. 73.

civilizations such as anasır-ı erbaa intersect on the earth; it has always attracted the attention of great states in the past and today; played an important role in the economic, political and cultural relations of the powers that shaped this geography. In the words of the sociologist Ibn Khaldun: "Geography is destiny" Afghanistan, which was left to be desperately deprived by the great powers, has not lessened the storms in the inexorable Hindu Kush and Pamir mountains, and wars have not been missing in its destiny. In this article, the history of the devastated Afghanistan in the context of Russian orientalism will be evaluated with the Weberian *verstehende/interpretation method*.

Keywords: Afghanistan, Russia, Turkestan, Orientalism, Afghan History.

Giriş

Afganistan², XIX. asır boyunca Büyük Britanya³ ve Rusya İmparatorluğu rekabeti nedeniyle gerçekleşen "Büyük Oyun" mücadelesi içinde iki sömürgeci gücün arasında tampon devlet konumunda kalmıştır.⁴ Bu asırda müstemlekeci Rusya hem kendi kendisini sömürgeleştirmiş [iç kolonizasyon/ samokolonizatsiya] hem de İran ve Afganistan örneğinde olduğu gibi ülke sınırları dışında kalan bölgelere müdahale edebilecek şekilde askeri, akademik, misyonerlik çalışmaları, egzotik yolculuklar ve etnografik bilimler vs. ile şarkiyatçılığın karakteristik fenomenlerini kullanarak emperyal yayılma politikalarını destekleyecek biçimde araştırmalar yapmıştır.⁵ Rus hükümetinin uygulamaları ve yaklaşımında [Kant'ın aydınlanmacı Avrupa düşüncesi] eğitilmiş toplum (obshchestvo) ile halk (narod) arasındaki uçuruma da dikkat edilmelidir. Şarkiyatçılığın bu klişesi Ruslara ülke içindeki köylüleri [Merkez-çevre ilişkisi bağlamında] ve sınır bölgelerinde yaşayan [İran ve Afganistan] vahşi ve barbar olarak nitelendirilen topluluklar üzerinde uygulanan kültürel reform programları üzerine yapılan kültürel yükselme programlarına ve Rus çıkarları doğrultusunda oluşturulan temsil biçimlerine ilham vermiştir.⁶ Hiç şüphesiz kökleri Immanuel Kant ve Johann Gottfried von Herder gibi filozoflarda bulunan doğal evrim çerçevesindeki aydınlanma düşüncesi Rusların ilk Şarkiyat kurumlarını kuran Alman oryantalistler vasıtasıyla Ruslara da geçmişti. Rus sömürgeciliğinin çok katmanlı deneyimi iç ve dış şarkiyatçılık ile geleneksel toplumların Doğuların modernleştirilmesi/ Batılılaştırılması yani bir manada ehlileştirilmesi üzerine kuruluydu.

² (Etimoloji: Fars. Sessizler/ Suskunlar Ülkesi , Türk. Avcı / Sığınanların Yurdu , Hint. Asvakan; Süvari demektir.) Mukesh Kumar Sinha, *The Persian World: Understanding People, Polity, and Life in Iran, Afghanistan, and Tajikistan*. Delhi: Hope India. 2005, s. 117. Buradaki Farsça - figan mastarını düşünerek (ağlama-inleme) Sessizler/ Suskunlar anlamını çıkarabiliriz. Cemil Gök, Cemil, *Kırk Asırlık Türk Yurdu Hatay: Tarihi Gelişimi Millî Mücadelesi*, Ulus Basımevi, Ankara, 2005, s. 21. , Jambıl Omaroviç Artıkbaev, *Istoricheskoye Naslediye Mashkhur Zhusup Kopeyeva*, Pavlodar: PGU İm. S. Toraygyrova, 2004, s. 196., Ramesh Chandra Majumdar, *Ancient India*. Delhi, Motilal Banarsidass Publ., Delhi, 1977, s. 99.

³ "The Empire On Which The Sun Never Sets" (Üzerine güneşin batmadığı imparatorluk)

⁴ Peter Tomsen, *The Wars of Afghanistan: Messianic Terrorism, Tribal Conflicts, and the Failures of Great Powers*. New York, PublicAffairs, 2011, s. 41-2.

⁵ Alexander Etkind, *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Cambridge, Polity Press, 2011, s. 65.

⁶ Etkind, *a.g.e.*, 2011, s. 218.

Modern dönemdeki Afganistan toprakları XVIII. yüzyılın başlarında Safevi Devleti'nin ve Buhara Hanlığı'nın bir parçasıydı. Afşar Türkü Nadir Şah'ın 1747'de ölmesi sonucu Safevi İmparatorluğu çöktü.⁷ Babür İmparatorluğu'nun inhitatı ve Safevilerin zayıflamasıyla ilk birleşik Afgan Devleti olan *Dürrânîler* (1747-1826) Peştun kökenli Ahmed Şah tarafından Kandehar merkez alınarak kuruldu.⁸ 1801'de I. Pavel Petroviç, Napolyon Bonapart'ın Hindistan'a yönelik ortak bir sefer düzenleme kararını desteklemesiyle birlikte Ruslar Orta Asya'da Türkistan Hanlıkları'na doğru yayılmaya başladı.⁹ Orta Asya'nın Rus İmparatorluğu tarafından işgali; XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus ordusunun Türkistan hanlıklarına ve kabilelerine karşı yürüttüğü bir dizi askeri seferi içermekteydi. 1840'larda Kazakistan'ın nihai ilhakı¹⁰ ve Kazak cüzlerinin tasfiyesinden sonra, Rusya *Büyük Oyun* çerçevesinde Britanya ile yüzleşmek amacıyla Özbeklerin yönetimindeki Buhara Hanlığı (Şeybani Hanedanı 1428-1599¹¹, Astrahan Hanedanı 1599-1785¹², Mangit Hanedanı 1753-1920¹³), Hokand Hanlığı (1709-1876)¹⁴ ve Harezmi/ Hive Hanlığı (1511-1920)¹⁵ gibi devletlerin kontrolünü ele geçirmek için bir dizi askeri sefere girişti ve onları XIX. yüzyılın sonlarında ilhak etti. 1890 yılına gelindiğinde (III. Aleksandr döneminde) Hokand Hanlığı tasviye edilmiş Buhara ve Hive Hanlıkları ise Rusya'nın vassalları haline gelmişti.¹⁶ Buna ek olarak, Türkmenistan, Pamir ve diğer bazı bölgelerin alınmasıyla Rusya'nın sınırları Afganistan'a ve Büyük Britanya'nın doğrudan nüfuz ettiği bölgelere kadar genişledi.

Afganistan Tarihine Kısa Bir Bakış

Afganistan'da dağınık halde bulunan boyları ilk defa bir araya getirip dizginleyerek bağımsız bir ülke kurmayı başaran Ahmed Şah Dürrânî 1773'te ölünce¹⁷ yerine oğlu Timur Şah Dürrani geçmiştir. Timur Şah'tan sonra gelen

⁷ Mananna Rubenovna Arunova, *Firmans by Nadir Shah Afshar 1736-1747 as a Source for Historic Studies*, 1960, Moskva, R.S.F.S.R. s. 5.

⁸ Nile Green, *The Persianate World: The Frontiers of a Eurasian Lingua Franca*, California, Univ. of California Press., 2019, s. 41.

⁹ Aleksei Vladimirovich Efimov, *Novaya İstoriya*, Moskva: Gosudarstvennoye Uchebno-Pedagogicheskoye İzdatel'stvo Narkomprosa RSFSR, 1945, s. 66.

¹⁰ Yuriy Alekseyevich Sorokin, *Aktual'nyye Problemy Otechestvennoy İstorii XVIII-XX vv*, III. Tom. Omsk: Omskiy Gosudarstvennyy Universitet, 2006, s. 112.

¹¹ Netton, Ian Richard Netton; Clifford Edmund Bosworth; Carole Hillenbrand, *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth. Volume I, Hunter of the East: Arabic and Semitic Studies*. Leiden: Brill. 2000, s. 272.

¹² Şinasi Çoruh, *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1972, s. 23.

¹³ Bosworth Bosworth C. E., *New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019, s. 292.

¹⁴ Scott C Levi, *The Rise and Fall of Khoqand, 1709-1876: Central Asia in the Global Age*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2017, s. 14.

¹⁵ Peter B. Golden, *Central Asia in World History*. Oxford: Oxford University Press. 2011, s.114.

¹⁶ Vladimir Mihayloviç Solovyev. *Dve İmperii: Rossiya ot Nachala XIX veka do Noveyshego Vremeni*. Moskva: Berlin. s. 138.

¹⁷ G. S.Chhabra, *Advanced Study in the History of Modern India: Volume 2, 1803-1920*. New Delhi: Lotus Press. 2005, s. 91.

yöneticilerin dirayetsizliği yüzünden ülkede taht mücadeleleri/ iç karışıklıklar çıkmış ve kurulan birlik zayıflayarak dağılmıştır. Bu durum *Barakzay Hanedanı* müessisi Dost Muhammed Han'ın (I. Tahta gelişi; 1826-1839, II. ye Tahta gelişi; 1842-1863) yönetimi ele geçirmesine kadar sürmüştü ve tekrar Afganistan birliği sağlanmıştı.¹⁸ Saltanatı sırasında iki büyük imparatorluk arasında kalan Afganistan'ı bir arada tutmak için Sultan, *denge siyaseti* yürütmekteydi. Bu durum İngilizlerin pek hoşuna gitmemekteydi ve Ruslar karşısında Afgan yönetiminin tamamen kendi saflarında olmasını isteyen Doğu Hindistan Kumpanyası; *İngiliz Sömürge İdaresi*, Dost Muhammed Han yerine sürgündeki Şah Şüca Sadozai'yi desteklemeye başlamıştı.¹⁹ Aslında Dost Muhammed Han'ın Rusya'nın desteğini Hindistanı muhafaza etmek için Afganistan'ı elinde tutmak isteyen İngiliz Hindistan'ı Genel Valisi İngiliz idareci Lord Auckland '*Simla Manifestosu*'nda (1838) Afganistan'da kukla bir yönetim kurulması gerektiğini ifade etmekteydi.²⁰ Bu maksatla Genel Vali Auckland'ın kararıyla *I. İngiliz-Afgan Savaşı* (1838-1842) başlamış oldu.²¹ Savaş neticesinde çok sayıda Afgan hayatını kaybetmiştir.²² Başlangıçta çok fazla direnişle karşılaşmayan İngilizler Dost Muhammed Han'ı tahtan indirip Hindistan'a sürgüne yollamışlardı. Fakat birkaç yıl içinde işler değişti, İngiliz idaresi ve O'nun göstermelik yönetimine karşı hoşnutsuzluklar/ ayaklanmalar arttı ve isyanlar çıktı. Savaşın sonucunda; İngilizler 20.000'den fazla asker ve yaklaşık 15 milyon sterlin para kaybetmiş, bölgede kolay tutunamayacaklarını anlamışlardı.²³ İngilizler her ne kadar savaşı kaybetmiş olsalarda ülkenin iç işlerine karışmaya devam etmekteydiler. İngilizlere karşı sorumlu davranacağını söyleyen Dost Muhammed tekrar tahta çıktı. Dost Muhammed 1863'te ölünce ülkede yine kargaşa çıkmış ve iktidar mücadeleleri başlamıştı.

Ruslar'ın Türkistan'ı fethetmeleri neticesinde Ruslar Afganistan sınırlarına kadar dayanmışlardı. Dolayısıyla Afganistan içinde sürekli ilerleyen İngilizler ile Afganlar zorunlu müttefik haline gelmişlerdi. Dost Muhammed'den sonra ülke, Şir Ali Han, Muhammed Efdal Han, Muhammed Azam Han ve Muhammed Yakup Han gibi fazla etkinlik gösteremeyen kişiler tarafından yönetildi. 1878'de Ruslar'ın Kabil şehrinde bir Rus Misyonu bulunmaktaydı.²⁴ Bu durumdan hoşnutsuz olan İngilizler de Kabil'de kendi misyonlarını kurmak istemişlerdi. Şir Ali Han'ın bu isteğe karşı çıkması neticesinde *II. İngiliz-Afgan Savaşı*, (1878-1880) patlak verdi. "Bu savaşın sonunda ülke büyük bir yıkıma

¹⁸ Louis Dupree, *Afghanistan; Big Gamble*, Kabul: Shah Book Company, 2003, s. 204.

¹⁹ Dupree, a.g.e., 2003, s. 204.

²⁰ John A.Norris, *The First Afghan War 1838-1842*, Cambridge: Cambridge University Press, 1967, s. 233.

²¹ Bazı İngiliz tarihçiler söz konusu muharebeye Auckland Budalalığı demistir.

²² Norris, a.g.e., s. 77-80. Birinci İngiliz-Afgan Savaşı 1838'den 1842'ye kadar Britanya İmparatorluğu ile Kabil Emirliği arasında gerçekleşmiştir.

²³ Abdur Rashid, *From Makkah to Nuclear Pakistan*. Ferozsans, Lahore, 2001, s. 151.

²⁴ Vladimir Mikhailovich Khvostov; Mikhail Mikhailovich Khvostov, *Problemy İstorii Vneshney Politiki Rossii i Mezhdunarodnykh Otnosheniy v Kontse XIX - Nachale XX v: İzbrannyye Trudy*, Moskva: Nauka, 1977, s. 180.

uğradı ve ulusal birlik zayıfladı.”²⁵ 1880 ile 1901 yılları arasında Afganistan hükümdarlığına kendi halkına karşı gaddar ancak İngilizlere karşı nispeten barış yanlısı olan Abdurrahman Han geçmiştir.²⁶ Bu Han yıllarca süren iç savaşlar ve müzakerelerden sonra İngiliz Hindistan’ı ile yaptığı *Durand Sınır Antlaşması* ile ülkeyi birleştirmeyi başarmıştır.²⁷ Şii egemenliğindeki Hazaristan ve putperest Kâfiristan 1891-1896’da Abdurrahman Han tarafından fethedilene kadar politik olarak bağımsız kaldı.²⁸ Abdurrahman Han Afganistan’da yaşayan kabilelere karşı uyguladığı acımasız yöntemler nedeniyle “*Demir Emir*” lakabıyla anılmaktaydı.²⁹ Abdurrahman Han, Rusların ve İngilizlerin demiryolu ve telgraf hatlarını ülkeye “Truva atı” olarak görmüş ve bu nedenle Afganistan’da demiryollarının gelişmesini engellemiştir.³⁰ Han, demiryollarına karşı çıksa da, Afganistan’ı modernize etmek için çeşitli reformlar da yaptı. Abdurrahman Han 1901 yılında ölünce yerine oğlu Habibullah Han geçti ve 1919 yılına kadar ülkeyi yönetti.³¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında (1914-1918) Afganistan tarafsızlığını ilan etti.³² İttifak Devletleri, Afganistan’ı İngiliz İmparatorluğu karşısında tam bağımsızlık ilan etmeye ve I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya koalisyonunda (Bağlaşma Devletleri) yer alıp İngiliz Hindistanı’na saldırmaya teşvik etmek için 1915-1916’da *Niedermayer-Hentig Seferi*’ni [Kabil Misonu] düzenlediler.³³ Bu göreve Alman Ordusu adına Oscar Niedermayer ve Werner Otto von Hentig, Hint milliyetçilerinden Maulavi Barkatullah, A. C. Bhattacharya, V. Chattopadhyaya, Lala Har Dayal, Chempakaraman Pillai, Raja Kunwar, Mahendra Pratap vs.³⁴ Osmanlı adına Enver Paşa’nın yakın bir arkadaşı olan Kâzım Bey (Orbay) katılmıştı.³⁵ Afganistan’ı İttifak Devletleri’ne dâhil etme çabaları başarısız oldu ancak İngilizlere karşı tarafsızlığını korumak için gayret eden Afganistan bir süre daha direnebildi. Habibullah 1919’da bir av gezisinde öldürüldü ve ardından Emanullah Han

²⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 9.

²⁶ Vartan Gregorian, *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Modernization, 1880-1930*, Department of History, Stanford University, California, 1964, s. 265.

²⁷ Gregorian, *a.g.e.*, 1964, s. 319.

²⁸ Habibo Brechna, *Die Geschichte Afghanistans: Historische Ereignisse, Erzählungen und Erinnerungen*. vdf Hochschulverlag AG, Zürich, 2011, s. 245.

²⁹ M. Nazif Shahrani, *Modern Afghanistan: The Impact of 40 Years of War*, Indiana University Press, Indiana, 2018, s. 4.

³⁰ CNN (Cable News Network). “*Afghan rail plan among proposals for donors*”, January 21, 2002, (Çevrim içi) <https://edition.cnn.com/2002/WORLD/asiapcf/east/01/21/afghan.rail/index.html>, 23.06.202, s. 2.

³¹ Gregorian, *a.g.e.*, 1964, s. 327.

³² Igor’ Mikhaylovich Reysner; B. K. Rubtsov, *Novaya İstoriya Stran Zarubezhnogo Vos-toka, Tom II*. Moskva: Izd-vo Moskovskogo Universiteta, 1952, s. 319.

³³ David Motadel, *Islam and Nazi Germany’s War*, Harvard University Press, London, 2014, s. 342.

³⁴ Milan Hauner, *India in Axis Strategy: Germany, Japan, and Indian Nationalists in the Second World War*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1981, s. 21.

³⁵ Ludwig W. Adamec, *Afghanistan’s Foreign Affairs to the Mid-twentieth Century: Relations with the USSR, Germany, and Britain*, University of Arizona Press, Arizona, 1974, s. 21-22.

[1929'a kadar] iktidara geldi.³⁶ 1915-1916 Alman seferlerinin sadık bir destekçisi olan, İngilizleri dengelemek için kısmen Sovyetler Birliği'ne yaklaşan Emanullah Han, Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı'na (1919) neden oldu ve Hayber Geçidi üzerinden Britanya Hindistanı'na girdi.³⁷ Savaş esnasında bir Afganlar bir İngilizler galip gelmekteydi. İngilizlerin Kabil'i hava saldırılarıyla bombalaması ve üstünlüğü ele geçirmeleri sonucu Emanullah Han, barış istemek zorunda kalmıştı; *Rawalpindi Antlaşması* (8 Ağustos 1919) neticesinde Britanya Ülkeden çekilmeye söz vermiş ve Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştı.³⁸ XIX. yüzyıl boyunca İngilizler Afganistan'ın istedikleri herhangi bir yerini güçlkle işgal etmekteydiler ancak işgal ettikleri yerde hâkim olmaları/ tutunmaları zor/ yıpratıcı olmaktadır, karşılaştıkları direniş ve kayıplar nedeniyle de geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardı. Ruslar'da her ne kadar Afganistan sınırlarına ulaşılsalar da burayı tamamen alıp kontrol etmede o kadar istekli gözükmemişlerdi. Sadece buranın yerel yöneticileriyle yaptıkları anlaşmalarla yetinmişlerdi. Tarihi süreç içinde bakıldığında; Pers, Büyük İskender, Grek-Baktriya Krallığı, Kuşanlar, İskitler, Ak Hunlar, Samâniler, Gazneliler, Timurular, Harzemşahlar, Gurlular, Büyük Selçuklular, Babürlüler, Safeviler, Dürrâniler, Büyük Britanya, Rus Çarlığı, Sovyetler Birliği ve en son ABD gibi pek çok devletin ya işgaline uğramış ya da muhtelif halkların kurduğu medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bütün bu işgal denemelerine rağmen, Afganistan işgalcilere karşı daima mücadele etmiş ve buna göre de "Fethedilemez" ya da "İmparatorluklar Mezarlığı"³⁹ sıfatıyla anılır olmuştur.⁴⁰ [En son 11 Eylül 2001 saldırıları bahane edilerek başlayan uzun soluklu *ABD-Afganistan Savaşı* 2021 yılına gelindiğinde (Yirmi yıllık bir işgaldir.) Amerika için büyük bir çıkmaza/ bataklığa dönüşmüş ve tarih bir kez daha tekerrür ederek Birleşik Devletler ve NATO; 11 Eylül 2021 tarihine kadar tamamen bu ülkeden çekilme kararı almak zorunda kalmıştır.]

Rus Şarkiyatçılığının Afganistan'a Bakışı

Vasilij Barthold, "*Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*" çalışmasında; XIX. yüzyılda Rusya'da Afganları ve Afganistan'ı incelemek için nelerin yapıldığını Nelerin yapıldığını sadece bir buçuk sayfalık bir metinle değerlendirmiş ve sınırlı bilgi vermiştir. Afgan kavimlerini değerlendirirken de konuya yüzeysel değinmiştir. (1925'te), hatta bu alanda pek belge bulunmadığından dem vurmıştır.⁴¹ Hâlbuki Russia Armiia Voенno-Uchenyü Arkhiv/ *Rusya*

³⁶ Bahaudin Mujtaba; Sayed Tayeb Jawad, *Afghanistan: Realities Of War and Rebuilding*, ILEAD Academy, Kentucky, 2006, s. 24.

³⁷ Christopher Wyatt, "Afghanistan in the Great War", *Asian Affairs*. V.46 Issue (3). (2 September). 2015, s. 387-410.

³⁸ Ludwig W. Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, Lanham, Md.: Scarecrow Press, 2011, s. 49.

³⁹ İng. "The Graveyard Of Empires"dir.

⁴⁰ David Isby, *Afghanistan: Graveyard of Empires: A New History of the Borderlands*, Pegasus Books, New York, 2011, s. 5.

⁴¹ Vasilij Vladimiroviç Barthold, , *Asyanın Keşfi: Rusyada ve Avrupada Şarkiyatçılığın Tarihi*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2000, s. 247.

Devlet Askeri Tarih Arşivi (RGVIA), Moskova Fond: 445, No: RIA-7’de Afganistan hakkında 1800-1917 yıllarını kapsayacak şekilde mikrofilmlerde; açıklamalar, seyahatler, haritalar ve stratejik planlardan mütevellit yaklaşık 10 sayfalık doküman listesi bulunmaktadır. Bu belgelerin en eskisi Fransızca 1820 tarihli el çizimi “*Herat Kenti Yakınlarında Bulunan Gurpan Kalesi’nin Planı*”dır. Arşivdeki son belge 1880 tarihli Fond 445, Opis:1, Delo:53 numaralı; *Afganistan’daki İngiliz ve Asya’daki Fransız sınırları ile General Kaufman’ın durumuna ilişkin Fransa’nın Londra Büyükelçisi’nin raporu*’dur. Tüm bu arşivin muhtevası 56 dosya olup; Rusya’nın bu dönemde Afganistan ile ilintili bilgi elde ettiği; “Zimmerman, Zharinov, Wild, Welker, Tulier, Robinson, Riecock, Putiata, Muhammad-Azisi Khan, Mochulski, Cranbrook, Matveev, Khan, Mahmud-Hasan, Lyell, Lemm, Kornilov, Khanykov, Kaufman, Holdich, Freitag, Blaramberg ve Andogski,”nin çalışmalarından oluşmaktadır. Dökümanların birçoğu; Küçük Asya, Sır Derya ve Amu Derya, Attock, Belucistan, Buhara, Gurpan, Hari, Hazara, Herat, Hindistan, İndus, Kabil, Kandehar, Horosan, Merv, Murgap, Pamir, İran, Pencap, Seyistan, Shighnan Kağanlığı, Sonmiani, Takhtapulo, Vahan Kağanlığı ve Zob bölgesi vs. ilgili askeri şarkiyatçıların, coğrafyacıların, topografyacıların, tarihçilerin, gezginlerin vb. not ve raporlarından oluşmaktadır.⁴² Rossiyskiy Gosudarstvennyy İstoricheskiy Arkhiv/ *Rusya Devlet Tarihi Arşivi* (RGIA) 1770-1890 tarihli Fond: 853, Opis:1, Delo: 285’te ise [Şarkiyatçı/ Afganistan Uzmanı Vasili Vasilyeviç Grigoriev (1816-1881) adına düzenlenmiş Fond’tadır.] Herat, Kalat ve Kandehar ile ilgili üç dosya bulunmaktadır. Bu dosyalar içinde; 51 sayfalık 30 yıl boyunca Orta Asya Hanlıkları, Afganistan’ı gezip Hindistan’a giden Tatar asıllı Rus Vatandaşları *Gabaydullah Amirov*’dan derlenen yazılı notlar vardır. [Bu notlar; 1805’te Orenburg’ta [tercüman olan] Amirov’un sözlü ve yazılı ifadelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Notlarda; Rusya’dan Buhara’ya, Buhara’dan Kabil’e ve Kabil’den Kalküta’ya kadar olan bölgenin yol güzargahındaki şehirler ve aralarındaki mesafeler, şehirlerdeki mimari yapılar ve kalelerin özellikleri, yerlilerin meslekleri, inançları ve gelenekleri; yönetim sistemleri, para birimleri, ticari hayatları anlatılmıştır.⁴³ 1805 tarihli Amirov’un Notları; 1825’te *Aziyatsky Vestnik* [Asya Bülteni] Dergisi’ne ek olarak verilen Kitap I, s. 26-37, Kitap II, sayfa 102-120; Kitap III, s. 180-189 ve Kitap IV, sayfa 241-256 arasında yayımlanmıştır.⁴⁴ Aynı notlar Rus etnograf, tarihçi ve ekonomist *Pavel Ivanovich Nebolsin* (1817-1893) tarafından 1856’da hazırlanan “*Ocherki Torgovli Rossii so Stranami Sredney Azii, Khivoy, Bukharoy i Kokanom*” (Rusya’nın Orta Asya, Hive, Buhara ve Hokand Memleketleriyle Ticareti Üzerine Yazılar) içinde özet

⁴² International Diabetes Center, *Russian Military Intelligence on Afghanistan*. The Netherlands IDC Publishers, Leiden, 2006, s. 1-10.

⁴³ Rossiyskiy Gosudarstvennyy İstoricheskiy Arkhiv (RGIA), “*Afganistan*”, F. 853 Op. 1 D. 285, 1805, (Çevrim içi) <https://rgia.ru/object/1108563>, 25.06.2021, s. 1.

⁴⁴ Vostochnaya Literatura, “*Srednevekovyye İstoricheskiye İstochniki Vostoka i Zapada*”, Amirov, Gabaydullah (1775-1805) Puteşestvie, 2014, (Çevrim içi), http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Indien/ XVIII/1760-1780/Amirov_G/text1.phtml?id=11719, 25.06.2021, s. 13.

bir şekilde (Yaklaşık 20 sayfa) verilmiştir.⁴⁵ Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Drevnikh Aktov/ *Rusya Devleti Eski Dökümanlar Arşivi*'ni (RGADA) taramızda; Fond: 1385, Opis:1, Delo:4 numaralı Rus devlet adamı ve gezgin Baron Fyodor Romanovich Osten-Sacken'e (1832-1912) ait belgeler kısmında; "1830-1838'de Rus-Afgan İlişkileri Üzerine Notlar", "1864'te Afganistan Emiri Ali Han ve Kardeşi Afzal Han ile Sonuçlandırılan Koşullar", "1884-1891 Arasındaki Afganistan'a Dair Gazete Kupürleri" ve "1891 Yılına Ait Bir Not Çizelgesi" bulunmaktadır. Yine aynı arşivin Fond: 192, Opis:1-6 kısmında; Afganistan (1878-1898) hakkındaki haritalar ve açıklamaları mevcuttur.⁴⁶ Bir başka tarihi kaynak olan Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Literaturny i İskusstva / *Rus Devleti Edebiyat ve Sanat Arşivi*'ne (RGALI) baktığımızda; F. 191 Op. 2 Yed. Khr. 212'de *Afgan Prensi Abdurrahman Han Üzerine Notlar: 1867-1900*, F. 306 Op. 1 Yed. Khr. 189'da Redaksiyonunu S. D. Mstislavsky'nin yaptığı *Afganistan Bibliyografyası: 1908*, F. 485 Op. 1 Yed. Khr. 1203'te *Afgan Savaşı ve Afganistan'daki Rus Birlikleri'nin Komutanı General Komarov'un Eylemleri: 1878-1885* gibi belgeleri görmekteyiz.⁴⁷ Bunlar şimdilik tesbit edebilen arşiv materyalleridir.

Afganistan'ın tarihi ve kültürü üzerine XIX. yüzyıl bibliyografik koleksiyonlarında, Rusça literatürde önemli bir nadirlik/ eksiklikler olduğunu ve bunun da güncellenmesi gerektiğini belirtmeliyiz. 1917 öncesi Afganistan'a dair önemli oryantalistik eserleri gösteren sadece üç çalışma vardır. Bunlar; V. F. Gettse, B. P. Kareyev ve S. D. Mstislavsky'nin "*Afganistan Bibliyografyası*" (1908), A. E. Snesev'in "*Afganistan Bibliyografyası*" (1915) ile T. İ. Kukhtina'nın "*Afganistan Bibliyografyası*" (1965) eserleridir.⁴⁸ İlk Afganca dersleri St. Petersburg Üniversitesi akademisyenlerinden *Boris Andreevich Dorn* tarafından 1855-1857 tarihleri arasında şarkiyat talebelerine leksiya okutma şeklinde verilmiştir.⁴⁹ Dorn'un bilimsel çabalarının başlangıçta Afgan dili ve tarihini araştırmaya yöneldiğini gözlemlemekteyiz. O'nun bu konudaki ilk eseri olan iki ciltlik "*History of the Afghans, Translated from the Persian of Neamet Ullah*" (Afganların Tarihi, Nimetullah'ın Farsçasından Tercüme Edilmiştir) 1829 ve 1836 yılları arasında Londra'da yayımlanmıştır. Bu kitap çeşitli el yazmalarından derlenmiş Afgan efsanelerini ve tarihini içerir. Geniş anlamda ise Peştunlar ve Onların kökenleri, Yakub Peygamber, Kral Tâlût, Afganların Gur Vilayeti'ne göçü, Orta Çağ dönemi Sultanları Behlül, İskender ve İbrahim'in yaşamları, Afgan kabilelerinin soyağacı, Afganların gelenekleri vb. konular

⁴⁵ Nebolsin, Pavel Ivanovich, *Ocherki Torgovli Rossii s Stranami Sredney Azii, Khivoy, Bukharoy i Kokanom: So Storony Orenburgskoy Linii*. Sanktpeterburg': İ. Gonçarov', 1856, s. 356-78.

⁴⁶ Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Drevnikh Aktov (RGADA), "*Opisi i Ukazateli*", F. 1385 Op. 1 D. 4 ve F. 192 Op. 1-6, 2019, <http://rgada.info/>, 28.06.2021, s. 21.

⁴⁷ Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Literaturny i İskusstva (RGALI). (2019). "Spisok Fondov", F. 191 Op. 2 Yed. Khr. 212, F. 306 Op. 1 Yed. Khr. 189 ve F. 485 Op. 1 Yed. Khr. 1203, 2019, (Çevrim içi), <https://rgali.ru/>, 28.06.2021, s. 15.

⁴⁸ A. A. Sabirov, *Bibliografiya Afganistana*, Kazanskiy (Privolzhskiy) Federal'nyy Universitet Institut İstorii Kafedra Zarubezhnogo Regionovedeniya, Kazan, 2012, s. 6-7.

⁴⁹ V. A. Romodin, "İz İstorii İzucheniya Afgantsev i Afganistana v Rossii", *Ocherki po İstorii Russkogo Vostokovedeniya* içinde s.148-182, Moskva: Nauk, 1953, s. 148.

anlatılır.⁵⁰ Dorn'un 1840'ta St. Petersburg'ta yayımlanan "*Grammatische Bemerkungen ueber das Puschtu, oder die Sprache der Afghanen*" eseri Peštu ve Afgan dili üzerine dilbilgisi notlarını, alfabe, vokaller, zamirler, sıfatlar, rakamlar ve filler konularını ihtiva etmektedir.⁵¹ Boris Andreevich Dorn'un gramer hususundaki bir başka çalışması olan "*Chrestomathy of the Pushtū or Afghan Language*" (Pushtū veya Afgan Dili'nin Okuma Parçaları Derlemesi) 1847'de St. Petersburg'ta çıkmıştır.⁵² Yine başka bir kitabı olan "*Beiträge zur Geschichte der kaukasischen Länder und Völker aus morgenländischen Quellen*"de (1845-48) kısa da olsa Afganistan hakkında bilgiler vardır.⁵³ Rus Akademik Şarkiyatçılığında Afganistan çalışmalarının Boris Andreevich Dorn tarafından başlatıldığını söylemek pek yanlış olmasa gerek.

St. Petersburg İmparatorluk Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi en eski kurumlardan biridir ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Afganistan ile İran tarihinin araştırılmasına büyük katkılar yapmıştır. Şarkiyat Fakültesi'nin ilk dekanı Akad. B. A. Dorn (1805-1881), Prof. A. K. Kazem-Bek (1802-1870), M. J. Topchibashev (1790-1869), V. V. Grigoriev (1816-1881), G.V. Melgunov (1834-1873), V. V. Barthold (1869-1930), V. A. Romodin (1912-1984), A. L. Grunberg (1930-1995) gibi oryantalist bilim adamları Afgan incelemelerinin başlamasına vesile olmuştur diyebiliriz.⁵⁴ O zamanlar Afganistika/ Afgan Etüdüleri Rus Şarkiyatçılığı'nın gelişmemiş bir dalı olmasına rağmen; Rus tarihçi ve oryantalist Vasily Vasilyevich Grigoriev'in "*Kâbilistan ve Kâfiristan*" (1867)⁵⁵, Nikolay Vladimirovich Khanykov'un kimi eserleri ile Kazan İmparatorluk Üniversitesi'nden Nikolay Aleksandroviç Aristov'un "*Afganistan Nüfusu Hakkında*" (1898)⁵⁶, "İngiliz Hindistanı-Kafkasya: İngiltere'nin Afganistan ile Savaşları, Sınır Kabileleri" (1900)⁵⁷ yüzyılın en değerli Rus Afgan İncelemeleri çalışmalarıdır.

Kâbilistan ve Kâfiristan kitabında; modern Afganistan ve Pakistan topraklarının coğrafyası, etnografyası, tarihi ve kültürü hakkında zengin/ bilimsel materyaller sunulmaktadır. İlk bölüm Karl Ritter'in topografya hakkındaki

⁵⁰ Bernhard Dorn; Haravi Nimat Allah, *History of the Afghans Translated from the Persian of Neamet Ullah*, Publisher John Murray, London, 1829-1836., s. 5.

⁵¹ Bernhard Dorn, *Grammatische Bemerkungen ueber das Puschtu, oder die Sprache der Afghanen: (tu le 6 Septembre 1839)*. Saint-Petersbourg: Impr. De l'Académie Impériale des Sciences, 1840, s. 6.

⁵² Boris Andreevich Dorn, *Chrestomathy of the Pushtū or Afghan Language*, Printed for the Imperial Academy of Sciences., St. Petersburg, 1847, s. 6.

⁵³ Boris Andreevich Dorn, *Beiträge zur Geschichte der kaukasischen Länder und Völker aus Morgenländischen Quellen*. St. Petersburg: St. Petersburg Akademi, Bd.5-7, 1845-48, s. 3.

⁵⁴ Sankt-Peterburgskiy Gosudarstvennyy Universitet. Vostochniy Fakul'tet. (2001). "*O Kafedre Otdeleniye İstorii İrana i Afganistana*", <https://orient.spbu.ru/index.php/en/about-faas/departments/item/74-department-of-history-of-the-middle-east-countries> adresinden erişildi. (02 Temmuz 2021), s. 5.

⁵⁵ Vasily Vasilyevich Grigoriev; Karl Ritter, *Kâbilistan i Kâfiristan*, Imp. Rus. Geogr. O-vo., St. Petersburg, 1867, s. 4.

⁵⁶ Romodin, 1953, a.g.m, s. 176.

⁵⁷ Nikolai Aleksandroviç Aristov, *Anglo-İndiyskiy «Kavkaz» : Stolknoveniya Anglii s Afg. Pogran Plemenami*, St. Petersburg: V. Ts. Meshcherskogo, 1900, s. 189.

görüşlerinin Rusça'ya tercümesidir. İkinci, üçüncü bölüm ise Peşâver, Celalabad, Kabil ve Hindukuş'un coğrafyası ile halklarının tanımlarını içermektedir. Ayrıca yazar, Babür Şah döneminde, 1504 yılında (XVI. yüzyılda) Kabilistan'ın fethedilişi ile ilgili tasvirleri vermektedir. Eserde; Kabilistan ve Kâfiristan'ın siyasi durumu vurgulanmıştır. Bu bölgelerin nüfusu hakkında en ilginç istatistiksel veriler, yerel kabilelerin (Kâfirler, Siyagpuşi, Safiyler, Tacikler, Çitrarlar, Afganlar, vb.) açıklamaları yapılmıştır.

Yazar, siyasi ve dini sisteme, ekonomik hayata dikkat çekmiş, çalışmasında antik anıtlara (mezarlar, yerleşim yerleri, tapınak binaları, mezar höyükleri ve mağaralar) özel bir yer önem vermiştir. Tarihi açıdan ise, Büyük İskender'in ülkeye yaptığı sefer, İskit ve Part yönetimleri, Afganların Kabilistan'a yerleşmesi ve kökeni, 1830'larda Peşâver kısmının Anglo-Hint bölgesine katılması, bölgedeki çeşitli yol güzergâhları haritalar ile birlikte anlatılmaktadır.⁵⁸ Yaklaşık bin sayfalık bu muazzam eser dönem içindeki Afganistan hakkındaki en önemli yapıtlardan biridir.

Afganistan ve Orta Asya'yı en erken 1790'larda Novopatrassk Metropoliti Chrysanthus ziyaret etti. Bu seyahatin notları 1795'te Prens Platon Aleksandroviç Zubov'a "Afgan Egemenliği Altında Kabil", "Herat ve Kabil Arasında Bulunan Dağlık Bölge; Kuhistan Hakkında", "Buhara Hakkında (Güney Türkistan'daki Belh Dâhil)" diye üç başlık halinde sunuldu. Daha sonra bu notlar toplu halde V. V. Grigoriev tarafından; "Novopatrassk Metropoliti Chrysanthus'un 1790'da Ziyaret Ettiği Orta Asya Ülkeleri Hakkında" başlığı ile 1861'de yayımlandı.⁵⁹ 1837'de Kont I. O. Simonich, İran Hükümdarı Muhammed Şah ile birlikte Herat'ı kuşatmıştı. Şah'ın Herat yakınlarındaki kampına Simonich, aralarında Askeri Şarkiyatçı ve Topograf Ivan Fyodorovich Blaramberg'in de bulunduğu astlarıyla birlikte gelmişti. Rus heyetinin tüm çabalarına rağmen Şah, Herat Kuşatması'nda başarısız oldu. 1839'da Blaramberg, "Afganistan'daki Güncel Olaylara Bir Bakış" başlıklı bir not ve "Horasan, Dört Oymak, Gezarlar, Özbekler, Seistan, Belucistan ve Afganistan Hakkında Bilgi" çalışmalarını hazırlayarak St. Petersburg'a gönderdi.⁶⁰ Bu notlara dayanarak; "1837 ve 1838'de Muhammed Şah Önderliğinde Pers Ordusu Tarafından Yürütülen Herat Şehri'nin Kuşatması" 1885'te yayımlandı.⁶¹ Blaramberg, anılarında İngiltere'nin Orta Doğu ve Orta Asya'da ekonomik genişlemeyi yoğunlaştırdığını bildirerek Petersburg'u uyarmaktadır. O Afganistan ve Pakistan merkezli güncel durumu; "İngiliz Hükümeti'nin temel amacı; İndus'ta serbest seyrüsefer

⁵⁸ Grigoriev; Ritter, a.g.e., 1867, s. 10-16

⁵⁹ V. V. Grigoriev, *Khrisanfa Mitropolita Novopatrasskogo o Stranakh Sredney Azii, Poseshchennykh im v 1790 Godakh*. Moskva: İz Chteniy Obshchestva İstorii i Drevnostey Rossiyskikh pri Moskovskom Universitete. 1861, s. 1-4.

⁶⁰ O. I. Zhigalinoy, E.F. Shmidta, N.A. Khalfina, İ. F. Blaramberg, *Vospominaniya, Glavnaya Redaktsiya Vostochnoy Literatury İzdatel'stva "Nauka"*, Moskva, 1978, s. 6-7.

⁶¹ Ivan Fyodorovich Blaramberg, *Osada Goroda Gerata, Predprinyataya Persidskoy Armiyey pod Predvoditel'stvom Magomed-shakha v 1837 i 1838 Godakh, Sbornik geograficheskikh, topograficheskikh i statisticheskikh materialov po Azii, Vip. XVI, Voennaya Tipografia, St. Petersburg, 1885 (1978), s. 5.*

elde etmek ve buharlı gemiler vasıtasıyla Afganistan, Horasan, Türkmenistan, Buhara ve genel olarak Orta Asya'nın tamamından elde edilen malları Umman Denizi'ne indirmek ve böylece Nijni Novgorod merkezli ticari faaliyetlerimizi boşa çıkarmaktır. İngiltere, Afganistan'ı tamamen ele geçirmek için çabalamaktaydı. Kısaca bölgedeki Rus ticari faaliyetlerini baltalamak istiyor..." diyerek değerlendirmektedir.⁶²

Başarılı bir Şarkiyatçı olan N. V. Khanykov'un önderliğinde 1858-1859 yıllarında Afganistan'ın Herat Vilayetini keşfetmek için bir bilimsel sefer düzenlendi. Bu seferle ilgili olarak ilkin Herat'ın mimari tarihi incelenmiş, şehrin arkeolojik haritası çıkarılmış, vilayetin nüfusu hakkında etnografik ve antropolojik materyaller toplanmış, Hari Vadisi sakinleri araştırılmıştı.⁶³

Barthold'un belirttiğine göre; Türkistan Genel Valiliği, 1878-1879 yıllarında Kâbil'e başında General Stoletov'un bulunduğu bir elçilik heyeti göndermişti. Bu heyetin azalarından olan Doktor Yavorsky, "*Bir Rus Elçiliği'nin Afganistan ve Buhara Hanlığı Seyahati (1882-1883)*" diye bir eser yazmıştı.⁶⁴ Ivan Lavrovich Yavorsky aslında Kâbil'de Afganistan Emiri Şir Ali Han'a doktorluk/ tedavi yapmak için bulunmaktaydı. Ayrıca gayri resmi olarak Rus devleti adına ajanlık faaliyeti yapmaktaydı. Yazdığı çalışmayı incelediğimizde daha çok Afganistan'ın iç durumu hakkında ikincil görgü tanığı bilgilerini ve anılarını içermektedir. Bu yüzden Rus-Afgan diplomatik ilişkilerinin tarihi içinde pek değerli bir kaynak sayılmamaktadır.⁶⁵

Bu diplomatik heyetin amacı Rusların Afgan Sarayı'nda temsil edilmelerini sağlamak ve böylece Afganların Rusya yanlısı bir dış politika izlemelerini/ benimsemelerini hedeflemekteydi. Şir Ali Han'ın isteksiz de olsa Kâbil'de Rus büyükelçiliği heyetini kabul etmesi, Hindistan'daki İngiliz Vali Lord Lytton tarafından uzlaşılması mümkün olmayan bir saygısızlık tezahürü olarak algılanmıştı. Ayrıca Afgan Şah'ı Şir Ali Han'ın Rus Kâbil Misyonu'na izin vermesi bir manada İkinci Anglo-Afgan Savaşı'nın patlak vermesinin de nedeniydi. Şah'ın benzer bir İngiliz Misyonu'nu kabul etmemesi hem tahtını kaybetmesine hem de İngilizler'in Afganistan'ı işgaline sebep olmuştu.

İkinci İngiliz-Afgan Savaşı esnasında 1877-1878'de Rus subayları Grodekov ve Matveyev Amu Darya'nın/ (Ceyhun'un) sol yakasını ziyaret etmişlerdi. Sonradan Türkistan Genel Valisi de olan General Nikolai İvanoviç Grodekov bu seyahatlerle ilgili olarak; "*Çerez Afganistan*" (Afganistan Üzerinden) 1880⁶⁶ ile "*Poyezdka Gen. Sht. Polkovnika Grodekova iz Samarkanda Cherez Gerat v*

⁶² Zhigalinoy; Shmidta; Khalfina, 1978, a.g.e., s. 5.

⁶³ Nikolai Vladimirovich Khanykov, "*O Pamyatnikakh Stariny Gerata sm. Pis'mo N. V. Khanykova k Frantsuzskomu Oriyentalistu Reyno, Opublikovannoye v*" , «Journal Asiatique» T. XV., 1860, s. 537-543.

⁶⁴ Barthold, a.g.e., 2000, s. 434.

⁶⁵ Ivan Lavrovich Yavorsky, *Puteshestviye Russkogo Posol'stva po Afganistanu i Bukharskomu Khanstvu v 1878-1879 gg.* Imperatorskogo Russkogo Geograficheskogo Obshchestva: V 2-kh t. -St. Petersburg: Tip. Dr. M. A. Hana, 1882-1883, s. 5-9.

⁶⁶ Nikolai İvanoviç Grodekov, *Çerez Afganistan, Poyezdka Polkovnika Matveyeva po Bukharskim i Afganskim vladeniyam*, «Sbornik Materialov po Azii», Vyi. V. St. Petersburg, Rus, 1880, Arm. s. 3.

Afganistan v 1878 Godu” (Semerkand ve Herat Üzerinden Afganistan’a Yolculuk, 1878 Yılı) 1883 kitaplarını yazmıştır.⁶⁷

Kitapta Herat’la ilgili olarak “*Herat, hem Asyalılar hem de İngilizler için birinci derecede stratejik öneme sahip olarak kabul edilmektedir. İngilizler ondan Hindistan’ın anahtarı olarak bahseder: ‘Rusya’nın elindeki Herat Hindistan’ın boğazını sikar.’ Tüm bu sebepler, Herat’a giden yolları kendim keşfetmeye lüzum olduğu fikrini bana ilham verdi. Ve şansımda yaver gittiği için 1878’in sonlarında Afganistan’ın kuzeybatı eyaletlerini ziyaret edebildim...*” denmektedir.⁶⁸

Kitapta; Dost Muhammed Han, Şir Ali Han, İngiliz Afgan Savaşları, Murad Bey, Mirza Abdulkhak Rüstem Bey, Abdurrahman Han, Bölgenin coğrafi, topografik ve istatistiksel durumu, Merv Şehri, Eski Merv Harabeleri, Türkmen Savaşları, Kâbil Şehri, Afgan Savaşçıları, Kuhistan, Hazarlar, Herat vb. konular anlatılmaktadır.⁶⁹

Orta Asya’da yaklaşık 20 yıl görev yapan ve ciddi bir bilimsel araştırmacı olduğunu kanıtlayan Rus Subayı Georgy Alekseevich Arandarenko (1846-1908), Türkistan ve Afganistan konusunda bazı yayımlar yaptı. Türkistan’daki 1866, 1870 ve 1875 Rus seferlerine katılan Arandarenko bir dönem Merv ve Fergana bölgelerinde askeri vali olarak çalışmıştı. Arandarenko’nun “*Buhara Birlikleri*” 1881, “*Türkistan’da Boş Vakit*” [Monografi] 1889, “*XIX. Yüzyılın 80’li Yıllarının Başlarında Buhara ve Afganistan*” 1974 ile “*Buhara Hanlığı ve Afgan Türkistanı; İkinci İngiliz-Afgan Savaşı*” 2014’te⁷⁰ [Afganistan ve Buhara’nın siyasi tarihi hakkındadır.] basılan kitapları tarih, etnografya, istatistik ve şarkiyat alanında bölgeyle ilgili birçok malzeme ihtiva etmektedir. Görevi sırasında yerel halkların (Afganlar, Özbekler, Türkmenler, Kazaklar, Karakalpaklar, Tacikler) yaşamı ve geleneklerine dair çok sayıda yeni bilimsel bilgi toplayan Arandarenko, bölgede konuşulan dilleri de öğrenmişti.⁷¹ Bu yönüyle askeri bir şarkiyatçı olan Arandarenko’nun bir hayli gayretkar olduğunu da söyleyebiliriz. Askeri Yazar olan Leonid Nikolayeviç Sobolev (1844-1913)⁷² ise Afganistan bölgesiyle ilgili olarak dönemin Şarkiyatçı dergilerinde; “*Anglo-Afgan Davası: (1879-1880 Savaşı Üzerine Deneme)*” 1880-1885, “*Rusların Hindistan’a yürümesi mümkün mü?*” 1901⁷³, “*Zereşan Okruğu Hakkında Coğrafi*

⁶⁷ Nikolai İvanoviç Grodekov, *Poyezdka Gen. Sht. Polkovnika Grodekova iz Samarkanda Cherez Gerat v Afganistan (v 1878 godu)*/ *Sbornik Geograficheskikh, Topograficheskikh i Statisticheskikh Materialov po Azii. Vyp. V.*, St. Petersburg: Rus. Arm., 1883, s. 8.

⁶⁸ a.g.e., s. 4.

⁶⁹ a.g.e., s. 5-26.

⁷⁰ M. K. Baskhanov, “*Arandarenko Georgiy Alekseyevich*”. *Russkiye Voyennyye Vostokovedy do 1917 Goda, Biobibliograficheskiy Slovar’*. «Vostochnaya Literatura», Moskva, 2005, s. 18.

⁷¹ S. A. Vengerov’, “*Arandarenko, Georgy Alekseevich*”. *Kritiko-Biograficheskiy Slovar’ Russkikh’ Pisateley i Uchenykh’ (Istoriko-Literaturnyy Sbornik)*, Tom VI, St. Petersburg: Tipografia M. M. Stasyuleviça. 1897-1904, s. 347-48.

⁷² Aleksey Alekseyevich Vigasin, *Rusko-İndiyskiye Otnosheniya v XIX v; Sbornik Arkhivnykh Dokumentov i Materialov*, Moskva: Izdatel’skaia Firma “Vostochnaia Lit-ra” RAN, 1997, s. 218.

⁷³ Yevgeniy Sergeev, *Bol’shaya İgra, 1856-1907, Mify i Realii Rossiysko-Britanskikh Otnosheniy v Tsentral’noy i Vostochnoy Azii*, Tovarişçestvo Nauçnih İzdaniy KMK, Moskva, 2012, s. 390.

ve *İstatistiki Bilgiler ile Okrug Yerleşimlerinin Bir Listesi*" 1874⁷⁴, "*Uzak Doğu'da Rusya ve İngiltere*" 1888⁷⁵, "*Hive Hanlığı'nın Stratejik İncelemesi*" 1882⁷⁶ vb. makalelerini yazmıştır.

Karl Ritter'in Rusçaya çevrilen coğrafi eseri "İran" a 1874 kritik notlar ve başka eklemeleriyle yetenekli Rus oryantalist Nikolai Vladimirovich Khanykov büyük katkı sağlamıştı. Khanykov, hem Ritter'i kimi noktalardan eleştirmiş hem de bir artı olarak esere bağımsız ve değerli bölümler kazandırmıştı. O'nun araştırmasının bazı bölümleri; Afganistan'a ve Orta Çağ'da İran tarihi ile yakın ilişkili olan Afgan tarihine atıfta bulunmaktaydı.⁷⁷ Khanykov, 1854'ten 1857'ye kadar Tebriz Rus konsolosuydu. Bir taraftan Tebriz'de bilimsel araştırmalarına devam ederken diğer yandan 1858-1859'da Horasan'a [Eski Horasan kısmen İran, Tacikistan, Afganistan, Özbekistan ve Türkmenistan topraklarını da kapsamaktaydı.] bilimsel bir keşif gezisi düzenlemişti.

Bu geziden sonra O uzun yıllar seyahatinin sonucunda toplanan bilimsel materyallerin [Arapça coğrafyacıların kitapları, tarihi vakayinameler vs.] işlenmesiyle uğraşacaktı. Sonraki yıllarda, İran ve Afganistan hususunda Batı Avrupalı bilim adamlarına mektup şeklinde gönderip, yayınlattığı çok sayıda makale ortaya çıkacaktı.⁷⁸ Khanykov'un tesbitince; Modern Panafganistlerin [Afgan Milliyetçileri] icatlarının aksine bugüne kadar bilinen tüm kaynaklar şunu söylemekteydi: XIII. yüzyıla kadar komşu halklar bile Afganlar hakkında çok az şey bilmekteydi. Bunun nedeni o zamanlar tarihsel olaylarda önemli bir rolü bulunmayan Afganların nispeten küçük kabilelerden oluşmalarıydı.⁷⁹ Şarkiyatçı Khanykov'un önemi Afganların tarihini sağlam temellere ve gözlemlere dayanan kaynaklarla [Peştuca, Arapça ve Farsça] açıklamasıydı.

Afganlar konusunda ayrı müstakil eserler bırakmamasına rağmen komşu ülkeleri ve halkları inceleyen bilim adamları arasında; Hindolog Ivan Pavloviç Minayev ve Türkolog Vasiliy Vladimiroviç Barthold Afganlara dair değerli yorumlarda bulunmuştur. I. P. Minayev (1840-1890), seçkin bir Rus bilim adamı ve gezginiydi. Minayev, Afganistan'ın modern tarihine yazdığı birçok makalede değinmiştir. "*Amu Derya'nın Üst Kısımlarındaki Ülkeler Hakkında Bilgi*" (1879) çalışması/ kitabı Afganistan dâhil Asya'nın henüz keşfedilmemiş alanları için malzemelerin en eksiksiz bir özetiydi. O daha çok Afganistan üzerinde yaşayan halklar ve Ruslar arasındaki tarihi ilişkileri araştıran çalış-

⁷⁴ Abdullakhad Rakhimdzhanovich Mukhamedzhanov, , *Istoriya Orosheniya Bukharskogo Oazisa*, Fan, Teşkent, 1978, s. 123.

⁷⁵ D. A. Birman; Grigori Grigor'evich Kotovskii, *Bibliografiya İndii*, Izd-vo "Nauka", Glavnaya Redaktsiya Vostochnoy Literatury, Moskva, 1976, s. 185.

⁷⁶ Mikhail Kazbekovich Baskhanov, *Ruskiye Voyennyye Vostokovedy do 1917 Goda*, Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya Literatura" RAN, Moskva, 2005, s. 68.

⁷⁷ Romodin, *a.g.m.*, 1953, s. 172.

⁷⁸ *a.g.m.*, 1953, s. 173.

⁷⁹ *a.g.m.*, 1953, s. 174.

malar yapmıştı.⁸⁰ Minayev'in *Modern Hindistan'da Toprak Mülkiyeti Üzerine Denemeler* ile *Modern Hindistan'da Genel Yaşam* makalelerinde Hindistan'daki Afgan topluluğunun doğası hakkında sorunlar işlenmekteydi. Minayev, Hindistan'da ya da Pakistan'da yaşayan Afgan kökenlilerin (halkın) meydana gelişini, dillerini, hayatını ve arazi ilişkilerini çok iyi bilmekteydi. Bu bilgiyi sadece kitaplardan değil yaptığı seyahatlerden de öğrenmişti. Minayev'in şarkiyat çalışmaları Afganlıların Kuzey Hindistan halklarından farklılıklarını ortaya koyması açısından da önemliydi.⁸¹ O'nun bilimsel çalışmaları St. Petersburg Üniversitesi dışında 1871'den itibaren İmparatorluk Coğrafya Kurumu tarafından da desteklenmekteydi.⁸²

Akademisyen Barthold, özellikle Afganların tarihini incelememesine rağmen genel olarak Orta Doğu ve bölgedeki komşu halkların tarihini tetkik eden çalışmalarında yaptığı yorumlarla şarkiyatçılığın bu özel nüvesine katkı sağlamıştı. Barthold, ilk elden kaynakların derin bilgisine dayanarak tespit ettiği en erken Afgan bahsinin "*Hudūd al-Ālam*" (Dünyanın Bölgeleri) kitabında geçtiğine dikkat çekmiştir. Kitabın Rusça çevirisine yazdığı önsözde Barthold; Oryantalist Rus bilgini Alexander Tumansky'nin Buhara'da 1892 yılında bu metnin bir el yazma kopyasını bulduğunu belirtir. Bu el yazma nüsha orjinalinden 1258 yılında Vakanüvist "*Abu l-Mu'ayyad 'Abd al-Qayyūm ibn al-Husain ibn 'Alī al-Farīs*" tarafından kopyalanmıştır. IX. asır kaynaklarına dayandığına inanılan eserin Farsça olarak bilinmeyen bir yazar tarafından Guzgan Vilayeti'nde (bugünkü Kuzey Afganistan) MS. 982-83'de tamamlandığı ve Farigunidlerin Hükümdarı *Ebu'l Haret Muhammed'e* ithaf edildiği belirtilmiştir. *Hudūd al-Ālam* o günkü bilinen dünya hakkında bilgiler içerir. Anonim yazar, farklı ülkeler (nâhiyat), insanlar, diller, giyim, yemek, din, yerel ürünler, kasabalar ve şehirler, nehirler, denizler, göller, adalar, bozkır, çöller, topografya, siyaset ve hanedanlar hakkında raporlar, ticaret vs. konularına değinir. Yerleşik dünya Asya, Avrupa ve "Libya" (yani Mağrip) olarak bölünmüştür. Yazar, ekvatorun kuzeyinde toplam 45 farklı ülkeyi sayar ve bu ülkeler içinde Afganistan bölgesi de vardır. [Afganistan Bölgesi kitabın sekizinci bölümünde *Guzgān and Ghur* vilayetleri olarak anlatılır.] *Hudūd al-Ālam*, bahsettiği diğer şeylerin yanı sıra Rus Kağanlığı'ndan da söz etmektedir.⁸³ *Hudūd*'un arkaik dili ve üslubu onu Afganistan konusunda ilk elden değerli bir Farsça dil belgesi yapmaktadır.

Sonuç

Şarkiyatçı Barthold'un şaheser yapıtlarından biri olan "*Turkestan v Epokhu Mongol'skogo Nashestviya*" (Moğol İstilasına Kadar Türkistan) eserinde Cengiz

⁸⁰ V oktyabre (st.) 1878 g. I. P. Minayev prochel na zasedanii Otdeleniya etnografii Russkogo geografičeskogo obshchestva doklad o snosheniyakh Rossii s Afganistanom v XVII v. Sm. soobshcheniye ob etom doklade v gaz. «Novosti», ot 16 Oktyabrya 1878. G., s. 1-5.

⁸¹ Romodin, a.g.m., 1953, s. 180-181.

⁸² G. G. Kotovsky, *Ivan Pavlovich Minayev: Sbornik Statey*, Nauka, Moskva, 1967, s. 136.

⁸³ V. Minorsky; V. V. Barthold, *Hudūd al-Ālam "The Regions Of The World" A Persian Geography*. Published By Messrs. Lu Zac & Co., London, 1937, s. 1-5.

Han'ın fetihleri sırasındaki Afganlardan bahsedilmekteydi. Yine 1221'de Cengiz Han'ın en iyi generallerinden *Khutukhunoyon*'un mağlup olduğu *Parvan Savaşı*'nda Celâleddin-i Harzemşah'ın yanında Türkmenler, Karluklar, Gurlar, Afganlar vs. birlikte savaşmıştı. Giderek daha doğuya çekilmek zorunda kalan Harzemşahlar Afganların desteği ile Moğollar karşısında adeta yeniden dirilmişlerdi.⁸⁴ Ertesi yıl [1222] gerçekleşen Cengiz Han'ın Orta Asya ve Hindistan İstilasası sırasında ise Afganlar ve onlara yakın olan Halaçlar bu kez Moğollar yanında yer almıştı.⁸⁵ Bölge konusunda çalışan bazı oryantalistler arasında Afgan Kabileleri'nin en büyüklerinden biri olan *Gilzaylar*'ın kökeninin Halaçlar'dan geldiğine dair uzun bir müddet mevzubahis olmuştur. Bir dönem İslam Ansiklopedisi'ne yazılan "Halaçlar" makalesinde; Barthold'un görüşlerine uygun olarak Gilzaylar'ın Halaç soyundan olduğu ve Afganların etnogenezinde rolü bulunduğu savunulmuştur.⁸⁶ "Afganistan'da yaşayan Peştuca konuşan Galzaylar (Gilzaylar) ile Halaçların etnik kökenlerinin aynı olup olmadığı uzun süredir tartışılıyor ancak kesin bir sonuca varılamadı."⁸⁷ Bundan başka Barthold; *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm* kitabında pekçok kez Afganistan incelemelerine ve Afgan tarihine atıfta bulunmuştur.

Genel olarak baktığımızda XIX. asır Rus Şarkiyatçılığı yazını içinde Afganistan konusunda; N. A. Aristov'un "*Afganistan ve Nüfusu Hakkında*", A. A. Bobrinsky'nin "*Rusya ve Afganistan Sınırında İsmaili Mezheb*", M. İ. Venyukov'un "*Asya'daki İngiliz Yönetiminin Kısa Bir Özeti*", P. F. Gerih'in "*Afganistan*", V. V. Grigoriev'in "*Kabilistan ve Kâfiristan*", N. İ. Grodekov'un "*Afganistan Üzerinden*", A. Denet'in "*Afganistan*", V. İ. Ignatiev'in "*Afganistan'da Yaşayan Kabilelerin Kısa Bir Özeti*", F. F. Martens'in "*Orta Asya'da Rusya ve İngiltere*", K. F. Neyman'ın "*1841-1842'de Afganistan ve İngilizler*", V. Oranovsky'nin "*Afganistan*", V. De Saint-Martin'in "*Afganistan'daki Son Olayların Coğrafi Bilginin Gelişimi Açısından Önemi*", B. L. Tageev'in "*1892-1895 Pamir Seferleri*", J. Eday'ın "*Anglo-Hint Mülklerinin Kuzey-Batı Komşularına Göre Durumu*", S. N. Yujakov'un "*Afganistan ve Komşu Ülkeler*", S. M. Yujakov'un "*Afgan Hanı Abdurrahman*", İ. L. Yavorskiy'nin "*1878-1879'da Rus Büyükelçiliği Heyeti'nin Afganistan ve Buhara Hanlığı'na Yolculuğu*" vb. sayabiliriz.⁸⁸ Barthold'un değerlendirmesine göre Afganistan ve Hindistan hakkında Rus Şarkiyatçıların eserlerinin az olduğu tespiti kısmen doğrudur. Ancak 1900'den Rus Devrimi 1917'ye kadar Rus Şarkiyatçılığı çeşitli konularda tesbit edebilenlere göre 100'den fazla eser ortaya çıkarmıştır. Rus Şarkiyatçılığının devrim öncesine kadar Afganistan çalışmaları konusunda Sovyet Oryantalizmine bıraktığı miras son derece ikna edicidir. Yukarıdaki uzun değerlendirmeden de çıka-

⁸⁴ V. V. Barthold, *Turkestan v Epokhu Mongol'skogo Nashestiya*, T. II, Tip. Imp. Akad. Nauk, St. Petersburg, 1898-1900, s. 476.

⁸⁵ a.g.e., 1898-1900, s. 486.

⁸⁶ M. G. Aslanov, "*Zaimstvovaniya iz Tyurkskikh Yazıkov v Pushtu*", Trudy Moyek, Sb. № 4, In-ta Vostokovedeniya, Moskva, 1947, s. 56.

⁸⁷ Enver Konukçu, "*Halaç*". TDV İslâm Ansiklopedisi 1997, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, (Çevrim içi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/halac>, 16.08.2021, s. 2.

⁸⁸ Sabirov, a.g.e., 2012, s. 3-9.

rılabileceği gibi Rus Şarkiyatçılığının Afganistan incelemelerinde başta dil ve tarih çalışmalarını öncelediğini ileri sürmek için yeterince gerekçemiz vardır.

Kaynaklar

- ADAMEC, Ludwig W.: *Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-twentieth Century: Relations with the USSR, Germany, and Britain*, University of Arizona Press, Arizona, 1974.
- ADAMEC, Ludwig W.: *Historical Dictionary of Afghanistan*, Md.: Scarecrow Press, Lanham, 2011.
- AHMETBEYOĞLU, Ali: *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.
- ARİSTOV, Nikolai Aleksandrovich: *Anglo-İndiyskiy «Kavkaz» : Stolknoveniya Anglii s Afg. Pogran Plemenami*, V. Ts. Meshcherskogo, St. Petersburg, 1900.
- ARTIKBAEV, Jambıl Omaroviç: *Istoricheskoye Naslediye Mashkhur Zhusup Kopeyeva*. Pavlodar: PGU İm. S. Toraygyrova, 2004.
- ARUNOVA, Mananna Rubenovna: *Firmans by Nadir Shah Afshar 1736-1747 as a Source for Historic Studies*, R.S.F.S.R., Moskva, 1960.
- ASLANOV, M. G.: "Zaimstvovaniya iz Tyurkskikh Yazykov v Pushtu", Trudy Moyek, Sb. № 4, In-ta Vostokovedeniya, Moskva, 1974.
- BARTHOLD, V. V.: *Turkestan v Epokhu Mongol'skogo Nashestviya, T. II*, St. Petersburg: Tip. Imp. Akad. Nauk, 1898-1900.
- BARTHOLD, Vasilij Viladimiroviç: *Asya'nın Keşfi: Rusyada ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*. İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2000.
- BASKHANOV, M. K.: "Arendarenko Georgiy Alekseyevich". Russkiye Voyennyye Vostokovedy do 1917 Goda, Biobibliograficheskiy Slovar'. Moskva: «Vostochnaya Literatura», 2005.
- BASKHANOV, Mikhail Kazbekovich: *Russkiye Voyennyye Vostokovedy do 1917 Goda*. Moskva: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya Literatura" RAN, 2005.
- BİRMAN, D. A. ve Kotovskii, Grigoriı Grigor'evich: *Bibliografiya Indii*. Moskva: Izd-vo "Nauka", Glavnaya Redaktsiya Vostochnoy Literatury, 1976.
- BLARAMBERG, Ivan Fyodorovich: *Osada Goroda Gerata, Predprinyataya Persidskoy Armiiye pod Predvoditel'stvom Magomed-shakha v 1837 i 1838 Godakh, Sbornik geograficheskikh, topograficheskikh i statisticheskikh materialov po Azii, Vp. XVI*, St. Petersburg: Voennaya Tipografiya, 1885 (1978).
- BOSWORTH, Bosworth C. E.: *New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2019.
- BRECHNA, Habibo: *Die Geschichte Afghanistans: Historische Ereignisse, Erzählungen und Erinnerungen*. vdf Hochschulverlag AG., Zürich, 2011.
- CHHABRA, G. S.: *Advanced Study in the History of Modern India: Volume 2, 1803-1920*. Lotus Press, New Delhi, 2005.
- CNN (Cable News Network). "Afghan rail plan among proposals for donors", January 21, 2002, (Çevrim içi) <https://edition.cnn.com/2002/WORLD/asiapcf/east/01/21/afghan.rail/index.html>, (23 Haziran 2021).
- ÇORUH, Şinasi: *Emir Sultan*, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1972.
- DORN, Bernhard: *Grammatische Bemerkungen ueber das Puschtu, oder die Sprache der Afghanen: (lu le 6 Septembre 1839)*. Saint-Petersbourg: Impr. De l'Académie Impériale des Sciences, 1840.
- DORN, Bernhard; HARAVİ, Nimat Allah: *History of the Afghans Translated from the Persian of Neamet Ullah*, Publisher Jhon Murray, London, 1829-1836.
- DORN, Boris Andreevich: *Beiträge zur Geschichte der kaukasischen Länder und Völker aus Morgenländischen Quellen*. St. Petersburg: St. Petersburger Akademie, 1845-48, Bd. 5-7.
- DORN, Boris Andreevich: *Chestomathy of the Pushtuor Afghan Language*, Printed for the Imperial Academy of Sciences, St. Petersburg, 1847.
- DUPREE, Louis: *Afghanistan; Big Gamble*, Shah Book Company, Kabul, 2003.
- EFİMOV, Aleksei Vladimirovich: *Novaya İstoriya*, Moskva: Gosudarstvennoye Uchebno-Pedagogicheskoye İzdatel'stvo Narkomprosa RSFSR, 1945.

- ETKIND, Alexander: *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*, Polity Press, Cambridge, 2011.
- GOLDEN, Peter B: *Central Asia in World History*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- GÖK, Cemil: *Kırk Asırlık Türk Yurdu Hatay: Tarihi Gelişimi Millî Mücadelesi*, Ulus Basımevi, Ankara, 2015.
- GREEN, Nile: *The Persianate World: The Frontiers of a Eurasian Lingua Franca*, Univ. of California Press, California, 2019.
- GREGORIAN, Vartan: *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Modernization, 1880-1930, Department of History*, Stanford University, California, 1964
- GRİGORİEV, V. V: *Khrisanfa Mitropolita Novopatraszkogo o Stranakh Sredney Azii, Poseshchennykh im v 1790 Godakh*. Moskva: İz Chteniy Obshchestva İstorii i Drevnostey Rossiyskikh pri Moskovskom Universitete, 1861.
- GRİGORİEV, Vasily Vasilyevich ve RİTTER, Karl: *Kâbulistan i Kâfiristan*. Imp.Rus. Geogr. O-vo, St. Petersburg, 1867.
- GRODEKOV Nikolai İvanoviç: *Poyezdka Gen. Sht. Polkovnika Grodekova iz Samarkanda Cherez Gerat v Afghanistan (v 1878 godu)/ Sbornik Geograficheskikh, Topograficheskikh i Statisticheskikh Materialov po Azii. Vyp. V.*, St. Petersburg: Rus. Arm, 1883.
- GRODEKOV, Nikolai İvanoviç: *Çerez Afganistan, Poyezdka Polkovnika Matveyeva po Bukharskim i Afganskim vladeniya*. «Sbornik Materialov po Azii», Vyi. V. St. Petersburg, Rus. Arm, 1880.
- HAUNER, Milan: *India in Axis Strategy: Germany, Japan, and Indian Nationalists in the Second World War*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1981.
- International Diabetes Center, *Russian Military Intelligence on Afghanistan*, IDC Publishers, Leiden: The Netherlands 2006.
- ISBY, David: *Afghanistan: Graveyard of Empires: A New History of the Borderlands*, Pe gasus Books, New York: 2011.
- KHANYKOV, Nikolai Vladimirovich: “*O Pamyatnikakh Stariny Gerata sm. Pis'mo N. V. Khan'ykova k Frantsuzskom Oriyentalistu Reyno, Opublikovannoye v*” , «Journal Asiaticque» T. XV., 1860.
- KHVOSTOV, Vladimir Mikhailovich ve KHVOSTOV, Mikhail Mikhailovich: *Problemy İstorii Vneshney Politiki Rossii i Mezhdunarodnykh Otnosheniy v Kontse XIX - Nachale XX v: İzbrannyye Trudy*, Moskva: Nauka, 1977.
- KONUĞU, Enver: “*Halaç*”. TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997, (Çevrim içi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/halac>, 16.08.2021.
- KOTOVSKY, G. G: *Ivan Pavlovich Minayev: Sbornik Statey*, Nauka, Moskva, 1967.
- LEVI, Scott C: *The Rise and Fall of Khoqand, 1709-1876: Central Asia in the Global Age*. Pitstsburgh: University of Pittsburgh Press, 2017.
- MAJUMDAR, Ramesh Chandra, *Ancient India*, Motilal Banarsidass Publ, Delhi, 1977.
- MİNORSKY V. ve BARTHOLD, V. V.: *Hudud al'Alam "The Regions Of The World" A Persian Geography*. London: Published By Messrs. Lu Zac & Co., 1937.
- MOTADEL, David: *Islam and Nazi Germany's War*, Harvard University Press, London, 2014.
- MUJTABA, Bahaudin; JAWAD, Sayed Tayeb: *Afghanistan: Realities of War and Rebuilding*, ILEAD Academy, Kentucky, 2006.
- MUKHAMEDZHANOV, Abdullakhad Rakhimdzhanovich: *Istoriya Orosheniya Bukharskogo Oazisa*, Fan., Taşkent, 1978.
- NEBOLSİN, Pavel İvanovich: *Ocherki Torgovli Rossii s Stranami Sredney Azii, Khivoy, Bukharoy i Kokanom: So Storony Orenburgskoy Linii, İ.Gonçarov', Sanktpeterburg', 1856*.
- NETTON, Ian Richard. BOSWORTH, Clifford Edmund. ve HİLLENBRAND, Carole: *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth. Volume I, Hunter of the East: Arabic and Semitic Studies*. Leiden: Brill, 2000.
- NORRIS, John A: *The First Afghan War 1838-1842*, Cambridge University Press, Cambridge, 1967.
- RASHID, Abdur: *From Makkah to Nuclear Pakistan*, Ferozsans, Lahore, 2001.
- REYSNER, Igor' Mikhaylovich ve RUBTSOV, B. K: *Novaya İstoriya Stran Zarubezhno-gostoka, Tom II*. Izd-vo Moskovskogo Universiteta, Moskva, 1952.

- ROMODİN, V. A. “İz İstorii İzucheniya Afgantsev i Afganistana v Rossii”. *Ocherki po İstorii Russkogo Vostokovedeniya* (s.148-182) Nauk, Moskva,1953.
- Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Drevnikh Aktov (RGADA), “*Opisi i Ukazateli*”, F. 1385 Op. 1 D. 4 ve F. 192 Op. 1-6, 2019, (Çevrim içi) <http://rgada.info/>, 28.06.2021.
- Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Literatury i İskusstva (RGALI), “Spisok Fondov”, F. 191 Op. 2 Yed. Khr. 212, F. 306 Op. 1 Yed. Khr. 189 ve F. 485 Op. 1 Yed. Khr. 1203, 2019, (Çevrim içi) <https://rgali.ru/> 28.06. 2021.
- Rossiyskiy Gosudarstvennyy İstoricheskiy Arkhiv (RGIA). (1805). “*Afganistan*”, F. 853 Op. 1 D. 285, (Çevrim içi) <https://rgia.su/object/1108563>, 25.06.2021.
- SABİROV, A. A.: *Bibliografiya Afganistana*, Kazan: Kazanskiy (Privolzhskiy) Federal'nyy Universitet Institut İstorii Kafedra Zarubezhnogo Regionovedeniya, 2012.
- Sankt-Peterburgskiy Gosudarstvennyy Universitet. Vastoçniy Fakul'tet. “*O Kafedre Otdeleniye İstorii İrana i Afganistana*”, 2021, (Çevrim içi) <https://orient.spbu.ru/index.php/en/about-fa-as/departments/item/74-department-of-history-of-the-middle-east-countries>, 02.07. 2021.
- SERGEYEV, Yevgeniy: (2012). *Bol'shaya İgra, 1856–1907, Mify i Realii Rossiysko-Britanskikh Otnosheniy v Tsentral'noy i Vostochnoy Azii*. Moskva: Tovarişçestvo Nauçnih İzdaniy KMK.
- SHAHRANI, M. Nazif: *Modern Afghanistan: The Impact of 40 Years of War*, Indiana University Press, Indiana, 2018.
- SINHA, Mukesh Kumar: *The Persian World: Understanding People, Polity, and Life in Iran, Afghanistan, and Tajikistan*, Hope India, . Delhi, 2005.
- SOLOVYEV, Vladimir Mihayloviç: *Dve İmperii: Rossiya ot Nachala XIX veka do Noveyshego Vremeni*. Moskva, Berlin.
- SOROKİN, Yuriy Alekseyevich: *Aktual'nyye Problemy Otechestvennoy İstorii XVIII-XX vv. III. Tom*, Omskiy Gosudarstvennyy Universitet, Omsk, 2006.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi ve EMİL, Birol: *Yaşadığımız Gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1966.
- TOMSEN, Peter: *The Wars of Afghanistan: Messianic Terrorism, Tribal Conflicts, and the Failures of Great Powers*, Public Affairs, . New York, 2011.
- V oktyabre (st. st.) 1878 g. I. P. Minayev prochel na zasedanii Otdeleniya etnografiy Russkogo geograficheskogo obshchestva doklad o snosheniyakh Rossii s Afganistanom v XVII v. Sm. soobshçheniye ob etom doklade v gaz. «Novosti», ot 16 Oktyabrya 1878. G.
- Vastoçnaya Literatura, “*Srednevekovyye İstoricheskiye İstochniki Vostoka i Zapada*”, Amirov, Gabaydullah (1775-1805) Puteşestvie, (Çevrim içi) http://www.vostlit.info/Texts/Doku-menty/İndien/XVIII/1760-1780/Amirov_G/text1.phtml?id=11719, (25 Haziran 2021).
- VENGEROV', S. A: “*Arandarenko, Georgy Alekseevich*”. *Kritiko-Biograficheskiy Slovar' Russkikh' Pisateley i Uchenykh' (İstoriko-Literaturnyy Sbornik)*, Tom VI, St. Petersburg: Tipografiya M. M. Stasyuleviça, 1897-1904.
- VİGASİN, Aleksey Alekseyevich: *Russko-İndiyskiye Otnosheniya v XIX v; Sbornik Ark-hivnykh Dokumentov i Materialov*, Moskva: Izdatel'skaia Firma “Vostochnaia Lit-ra” RAN., 1997.
- WYATT, Christopher: “*Afghanistan in the Great War*”, *Asian Affairs*, V.46 Issue (3). (2 September). 2015.
- YAVORSKY, Ivan Lavrovich: *Puteshestviye Russkogo Posol'stva po Afganistanu i Bukharskomu Khanstvu v 1878-1879 gg*. Imperatorskogo Russkogo Geograficheskogo Obshchestva: V 2-kh t. -St. Petersburg: Tip. Dr. M. A. Hana, 1882-1883.
- ZHİGALİNOY, O. I. SHMİDTA, E. F. ve KHALFİNA, N. A.: İ. F. Blaramberg Vospominaniya, Moskva: Glavnaya Redaktsiya Vostochnoy Literatury İzdatel'stva “Nauka”. 1978.

Extended Abstract

Evaluation Of Afghanistan History In The Context Of Russian Orientalism

This article will analyze and evaluate the historical interpretive method in the context of Russian orientalism concerning Afghanistan, which was on the brink of collapse. Afghanistan remained a buffer state between two colonial powers in the 19th century due to the “Great Game” rivalry between the British Empire and the Russian Empire. During this century, colonial Russia not only engaged in internal colonization (samokolonizatsiya) but also conducted research, employing characteristic phenomena of orientalism, such as military, academic, missionary work, exotic journeys, and ethnographic sciences, in a manner that supported imperial expansion policies, as seen in Iran and Afghanistan.

One should pay attention to the gap between the educated society (obshchestvo) and the common people (narod) in the Russian government’s practices and approach, influenced by Kant’s Enlightenment European thought. This orientalist stereotype encouraged cultural reform programs applied to communities described as “wild and barbaric,” such as those within the framework of the center-periphery relationship within Russia and in border areas like Iran and Afghanistan. It also inspired representation forms created in line with Russian interests. Undoubtedly, the Enlightenment thought’s natural evolution, with its roots in philosophers like Immanuel Kant and Johann Gottfried von Herder, was passed to the Russians through German orientalists who established Russia’s first oriental institutions.

In the modern era, Afghanistan’s territories in the early 18th century were part of the Safavid Empire and the Bukhara Khanate. With the collapse of the Safavid Empire following the death of Nadir Shah, an Afshar Turk, in 1747, the Durrani state, the first unified Afghan state, was established under the leadership of Pashtun origin Ahmed Shah, centered in Kandahar. In 1801, with the Russian support for Napoleon Bonaparte’s joint campaign towards India, the Russians began their expansion into Central Asia. This expansion involved a series of military campaigns in the second half of the 19th century against the Turkistan Khanates and tribes by the Russian army. After the final annexation of Kazakhstan and the elimination of Kazakh clans in the 1840s, Russia embarked on a series of military campaigns to control the states like the Bukhara Khanate (Shaybanid Dynasty 1428-1599, Astrakhan Dynasty 1599-1785, Manghit Dynasty 1753-1920), the Kokand Khanate (1709-1876), and the Khwarezm/Hive Khanate (1511-1920), as part of its confrontation with Britain within the framework of the Great Game. By 1890 (during the reign of Alexander III), the Kokand Khanate had been abolished, and the Bukhara and Khwarezm Khanates became Russian vassals. Additionally, the acquisition of Turkmenistan, Pamir, and other regions expanded Russia’s borders, reaching Afghanistan and the areas directly influenced by British presence.

In one of Barthold’s seminal works, “Turkestan v Epokhu Mongol’skogo Nashestviya” (Turkestan Until the Mongol Invasion), there is mention of Afg-

hans during Genghis Khan's conquests. In the Parwan Battle of 1221, where one of Genghis Khan's top generals, Khutukhunoyon, was defeated, Afghans, Turkmen, Karluk, Gurlar, and others fought alongside Jalal al-Din Khwarezm Shah. Harassed by the Mongols, the Khwarezm Shahs, with Afghan support, managed to resurrect themselves. In the following year (1222), during Genghis Khan's invasion of Central Asia and India, Afghans and their close allies, the Khalaj, fought alongside the Mongols. Among some orientalists specializing in the region, there has long been debate about whether the Gilzais, one of the major Afghan tribal groups, have their origins in the Khalaj. Barthold's viewpoint was that the Gilzais descended from the Khalaj and played a role in the ethnogenesis of the Afghans. Additionally, Barthold made several references to Afghanistan in his Orientalism book, which has contributed significantly to studies on Afghanistan.

According to Barthold, the assertion that there were few Russian Orientalist works on Afghanistan and India is partly accurate, although Russian Orientalism produced over 100 works on various topics from 1900 until the Russian Revolution in 1917. The legacy of Russian Orientalism in studying Afghanistan up to the pre-revolution era is highly convincing. As deduced from the extensive evaluation above, it is fair to argue that Russian Orientalism primarily focused on language and historical studies in their Afghanistan research.

EKLER

Kaynak: Afganistan Bayrağı, <https://afghanembassy.org.tr/jpg> E. T. (11.09.2023)

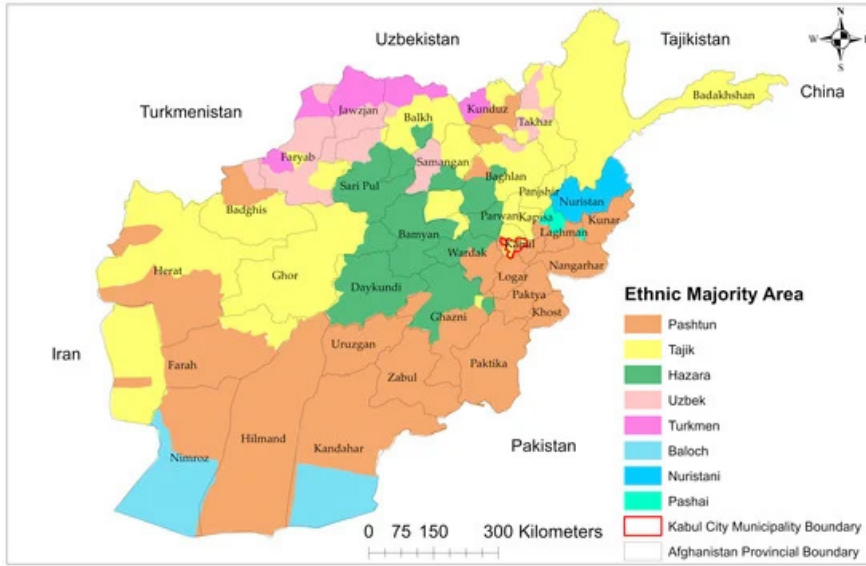

Kaynak: Afganistan Haritası, <https://cdn.britannica.com/97/64597-050-37D333B9/Kabul-Afghanistan-locator-map-city.jpg> E. T. (11.09.2023)

Afganistan'daki Etnik Gruplar (2023)

Peştun	% 42
Tacik	% 27
Hazara	% 9
Özbek	% 9
Aimak	% 4
Türkmen	% 3
Beluçlar	% 2
Paşai, Nuristani, Arap, Brahui, Kızılbaş, Pamiri, Gujjar vd. Küçük gruplar	% 4

Kaynak: "Statista" <https://www.statista.com> E. T. (11.09.2023)

Kaynak: "Afganistan'ın Etnik Haritası";

Fakhrullah Sarwari-A Study on Urban Ethnic Segmentation in Kabul City,
Afghanistan,

<https://www.mdpi.com/2071-1050/15/8/6589> E. T. (11.09.2023)